

Nederlands Bijbelgenootschap

Een nieuwe
vertaling?
(p. 2)

Een visie op
een nieuwe
vertaling
(p. 3)

In het midden van
de kerk
(p. 9)

De vertroosting
der Schriften
(p. 15)

Een bijbel om
te gebruiken
(p. 20)

Een samenvatting
van de conclusies
(p. 26)

Kwartaalblad
over bijbelwerk
8ste jaargang
september 1989

3

MET ANDERE WOORDEN

Een nieuwe vertaling?

Op 26 mei j.l. vond in de Nieuwe Kerk te Amsterdam onder auspiciën van de Raad voor Contact en Overleg betreffende de Bijbel (RCOB) de Alverna-conferentie plaats. Centraal stond daar de vraag, of het niet tijd werd te gaan denken over en eventueel te gaan werken aan een nieuwe bijbelvertaling voor de kerken.

Nieuw is deze vraag niet. Al kort na de verschijning van de Groot Nieuws Bijbel dook binnen het Nederlands Bijbelgenootschap de vraag op, of het zich niet moest inzetten voor een vertaling voor gebruik in en door de kerken. Die vraag werd enige jaren later in de vorm van een enquête door de RCOB aan de Nederlandse kerken voorgelegd. Het antwoord was toen wat vaag.

Uit een later, door het bijbelgenootschap gehouden onderzoek onder predikanten bleek, dat een groot percentage van hen van oordeel was dat de Vertaling-1951 van het bijbelgenootschap al tamelijk verouderd is.

Dat was voor de RCOB een reden om op de Alverna-conferentie de vraag naar de wenselijkheid van een nieuwe vertaling opnieuw aan de orde te stellen. Vier sprekers gaven hun antwoord op de gestelde vraag. De reacties waren opmerkelijk. Noch onder de sprekers, noch onder de andere aanwezigen - een vrij brede kring uit zowel Nederland als België - was er ook maar iemand die aan de noodzaak van een dergelijk project twijfelde. Allen gingen er bij voorbaat vanuit dat een dergelijke vertaling gewenst is. In dit extra dikke nummer van *Met Andere Woorden* hebben we de referaten opgenomen die op die conferentie werden gehouden. Daaraan hebben we toegevoegd de samenvatting door de gespreksleider van zowel de forum- als de zaal-discussie, prof. dr. B. van Iersel.

MET ANDERE WOORDEN

Kwartaalblad over bijbelwerk
8e jaargang nr. 3, 1989

Uitgegeven door:
Nederlands Bijbelgenootschap
Postbus 620, 2003 RP Haarlem
telefoon: 023 - 22 41 00
In samenwerking met:
Belgisch Bijbelgenootschap
Dautzenbergstraat 36
1050 Brussel
telefoon: 02 - 640 11 12 of 640 15 75.

Met Andere Woorden wordt gratis toegezonden aan hen die geïnteresseerd zijn in het vertalen en doorgeven van de bijbel.

Redactie: ds. W. van Galen,
dr. H.W. Hollander, dr. E.W. Tuinstra
en Jan J. van Capelleveen (eind-
redacteur).

Adreswijzigingen: Deze aanbrengen op de adresband van dit nummer en deze retour zenden aan:
Nederlands Bijbelgenootschap
Postbus 620, 2003 RP Haarlem.
Telefonische meldingen via
nummer 023 - 22 41 00.

Giften voor het werk van het Nederlands Bijbelgenootschap in binnen- en buitenland, en bijdragen ter bestrijding van de onkosten van dit blad kunnen gestort worden op giro 30 04 82 van het Nederlands Bijbelgenootschap te Haarlem met vermelding 'gift' of 'Met Andere Woorden'.

 Nederlands Bijbelgenootschap

Een visie op een nieuwe vertaling

door dr. E.W. Tuinstra

De eerste spreker op de Alverna-conferentie, dr. E.W. Tuinstra, hoofd van de vertaalafdeling van het Nederlands Bijbelgenootschap, herinnerde zijn gehoor eraan dat deze conferentie niet tot doel had om beslissingen te nemen. Wel moesten ten aanzien van de vraag of een nieuwe vertaling gewenst is bij de aanwezigen, naar zijn mening, de bereidheid zijn theologische en andere vooronderstellingen ter discussie te stellen.

Hij gaf vooral een visie op de uitgangspunten voor zo'n vertaling voor onze tijd. Maar eerst zette hij de voorgeschiedenis uiteen die leidde tot de vraag: 'Is er behoefte aan een nieuwe bijbelvertaling?'

De voorgeschiedenis is eigenlijk al in 1978 begonnen. Met de nota die toen door dr. A. de Kuiper geschreven is voor het bestuur van het bijbelgenootschap. Later kreeg deze nota nog een vervolg in de vorm van een enquête die de Raad voor Contact en Overleg betreffende de Bijbel (RCOB) gehouden heeft onder de kerken naar de behoefte aan een kerkbijbel.

Verskillende vertalingen

Nu is het zo dat er in het Nederlandse taalgebied de nodige bijbelvertalingen bestaan: de Statenvertaling en de Vertaling-1951, beide formeel-equivalent; plus de Willibrordvertaling en de Groot Nieuws Bijbel, beide, zij het de een meer dan de ander, functioneel-equivalent. Vorig jaar werd daar ook Het Boek, een parafraze, aan toegevoegd.

Drie van die vertalingen zijn duidelijk voor kerkelijk gebruik bedoeld. Eén niet: Het Boek, en één ligt er tussenin: de Groot Nieuws Bijbel.

Uit de enquête die de RCOB heeft gehouden bleek dat de kerken, althans diegenen die daarin leidinggevend waren, op dat moment niet bijzonder geïnteresseerd waren in een nieuwe vertaling. Toch is die enquête belangrijk geweest, omdat ze de zaak van een nieuwe vertaling ter sprake heeft gebracht. Niet lang daarna hield het bijbelgenootschap een bescheiden enquête onder met name predikanten, waarin duidelijk veel meer onvrede met de huidige vertalingen werd signaleerd.

Dat heeft het denken over een nieuwe vertaling verder gestimuleerd. Moet er dus toch een nieuwe vertaling komen? Het is wel duidelijk dat als er zo'n nieuwe vertaling komt, zij toch in ieder geval de bestaande ruimschoots in kwaliteit zal moeten overtreffen.

Vertaling voor gewone mensen

Wat houdt het nu precies in wanneer we spreken over een kerkbijbel? Het is duidelijk dat het niet gaat om een bijbel voor theologen, een soort variant op de geleerde vertalingen. De theologen mogen verwezen worden naar een Hebreeuwse of Griekse tekst en als zij die talen niet machtig zijn naar commentaren die naast een bepaalde vertaling gemaakt zijn. Een vertaling is bestemd voor gewone stervelingen, om voorgedragen te worden in de kerk, om voor te lezen aan tafel of aan een ziekbed, maar ook om door de enkeling voor zichzelf gelezen te worden. Het moet een vertaling zijn voor gebruik in en door de kerken, dat wil zeggen de kerk moet er als bemiddelaar door in staat gesteld worden het Woord naar de wereld en naar de mensen van vandaag en morgen over te brengen. Een vertaling die, hoewel een kerkvertaling, toch een vertaling voor gewone mensen is voor wie dat woord is bestemd en aan wie de kerk dat

woord in de eredienst of daarbuiten moet doorvertellen. Daarmee hebben we dus ongeveer aangegeven waaraan ik denk als het woord 'kerkbijbel' wordt gebruikt.

Enkele kenmerken

En nu komen we aan een aantal kenmerken waaraan zo'n kerkbijbel zou moeten voldoen.

Uitgaande van de liturgische situatie is het in de eerste plaats noodzakelijk dat zo'n vertaling goed voorleesbaar is. Daar moet de vertaling op toegesneden zijn. Maar veel hangt natuurlijk ook af van degene die de tekst voordraagt, of hij de tekst begrijpt en zich goed heeft voorbereid, en ook van het begrip van de voordrager. De zinsbouw moet zodanig zijn dat de tekst inderdaad goed voorgedragen kan worden. Zinnen zullen soms niet al te lang mogen zijn. Een voorbeeld biedt Efeziërs 1:7-11. Dat gedeelte is in de Statenvertaling en ook in de Vertaling-1951 vertaald als één lange zin. Maar in de Willibrordvertaling en in de Groot Nieuws Bijbel is dat gedeelte terecht opgebroken in vier of zelfs zes zinnen. Ter wille van de goede voorleesbaarheid zullen dergelijke lange zinnen soms in kortere moeten worden weergegeven.

Daarbij is ook de opbouw van een zin van belang. Die moet de hoorders helpen zo'n zin begrijpelijk en verstaanbaar en voor de lezers doorzichtig te maken. Aan de functie van de zin hoeft het opdelen in verschillende zinnen geen afbreuk te doen. Integendeel, door toevoeging van voegwoorden kan het verband vaak veel beter ten gehore worden gebracht dan door schijnoplossingen als een punt-komma.

Hoe een dergelijke zin op een gegeven moment kan klinken door het gebruik van voegwoorden vindt u bijvoorbeeld als we Matteüs 22:7 en 8a, in de Statenvertaling vergelijken met die van de Willibrordvertaling. In de Vertaling-1951 lezen we: 'En de koning werd toornig, en hij zond zijn legers uit en verdelgde die moordenaars en stak hun stad in brand. Toen zeide hij tot zijn slaven (...)' De Willibrordvertaling combineert deze zinsdelen veel soepeler: 'Toen werd de koning woedend, hij stuurde zijn soldaten en liet de moordenaars ombrengen en hun stad in brand steken. Toen zei hij tegen zijn knechten (...)' U zult met mij erkennen dat het gebruik van voegwoorden in deze tekst inderdaad een groot verschil maakt. Die tweede versie geeft de zin veel meer nuances. Het gaat erom dat een vertaling een samenhangende zin levert, dat de coherentie van de Griekse of Hebreeuwse tekst ook in de vertaling duidelijk wordt. Dat zal niet alleen het nodige van de vertaler vergen maar ook van de stylist.

Toen de teams samengesteld werden voor de Willibrordvertaling, heeft men ook nadrukkelijk mensen met een goed gevoel voor taal aangetrokken. Vormgeving, zinsbouw, coherentie; al die zaken spelen een belangrijke rol bij het vertalen en met name ook bij het vertalen van poëzie. Een goede vormgeving van de tekst biedt juist de voorlezer over het algemeen een goede hulp. Zo'n lay-out zal dan ook al in een vroeg stadium bijzondere aandacht vragen, niet alleen van de vormgever, maar ook van de vertaler en van de stylist.

Poëzie moet als poëzie klinken

In verschillende vertalingen die op het moment in en door de kerken worden gebruikt, merken we bijvoorbeeld dat veel poëtische profetenteksten als proza

zijn afgedrukt en soms ook vertaald. Een ander uiterste treffen we bijvoorbeeld aan in vertalingen van het boek Job. Zo is er een Duitse vertaling, en ook een Nederlandse, waarin het boek Job in jambische pentameters is vertaald. De volgende tekst, een klein fragmentje uit de vertaling van Marc Rozelaar, moet eigenlijk uitgesproken worden om te kunnen horen, hoe die klinkt:

'Daarna opende Job zijn mond en vloekte zijn dag,

Job hief aan en zeide:

de dag vergaat dat ik geboren werd,

de nacht die sprak ontvangen is een man

die dag in duisternis zij hij gehuld.

Niet vragen ooit naar hem God in den hoge,

geen licht verspreide over hem zijn glans.

Dat is een mogelijkheid, maar de vraag rijst natuurlijk wel of het juist is zo'n Oosterse tekst in dit klassieke Nederlandse ritme over te brengen. Is het nodig dit ouderwets aandoende rijmloze metrum te gebruiken? Vaak kan beter een vrij metrum gekozen worden. Maar poëzie moet hoe dan ook toch als poëzie klinken.

Wat betreft het taalniveau is het duidelijk dat in een 'kerkbijbel' over het hele scala van de Nederlandse taal beschikt moet kunnen worden. Het hoeft geen vertaling in omgangstaal te zijn die qua leesbaarheid is afgestemd op allerlei groepen met weinig of geen kerkelijke achtergrond. Men mag ervan uitgaan dat diegenen die gewend zijn de kerk te bezoeken ook gewend zijn aan een bepaald taalgebruik. Het zijn mensen die bekend zijn met een bepaald woordgebruik, met een bepaalde terminologie. En dan denk ik aan woorden als 'genade', 'verbond', 'verzoening'. Dat zijn weergaven van vaak zwaargeladen Hebreeuwse en Griekse begrippen, waarvan het zeer de moeite zou lonen om ze te herijken, althans te proberen dat te doen. De bestaande traditioneel-religieuze terminologie hoeft dus niet per se vermeden te worden.

Een aantal andere eisen

Er zijn nog meer eisen die we aan zo'n nieuwe vertaling voor gebruik in en door de kerken kunnen stellen. Ik noem er enkele:

Beknoptheid is een meer technische eis. In een dergelijke vertaling hoef je niet alles uit te leggen. Beknoptheid is belangrijk, omdat een tekst dan overtuigender klinkt. Hij is ook gemakkelijker te memoriseren. De vertaler moet daarbij echter wel keuzes maken. Een voorbeeld daarvan biedt 2 Petrus 2:15, waar in het Grieks gesproken wordt over 'miston adikias', 'het loon der ongerechtigheid', zoals het dikwijls wordt vertaald. Door de Groot Nieuws Bijbel wordt die uitdrukking weergegeven met: 'het geld dat hij met een wandaad kon verdienen'. De New English Bible vertaalt de uitdrukking echter kort en krachtig met: 'pay for doing wrong'. Ik denk dat de vertaler steeds zal moeten overwegen in hoeverre iets beknopt kan worden gelaten en toch begrijpelijk kan worden gehouden.

Herhalingen. Ook dat is een punt waar vertalers wel eens moeite mee hebben, omdat de tekst eentonig dreigt te worden. In een liturgische vertaling hoeft de herhaling niet zo'n groot probleem te zijn. Men is daar gewend aan herhalingen. In 1 Johannes 2:12-14 komt zes keer achter elkaar 'ik schrijf u' voor. Het is dan heel belangrijk dat de toehoorders niet het gevoel krijgen dat deze herhalingen

het gevolg zijn van het feit dat de schrijver van deze brief eigenlijk geen ander woord wist te bedenken. In herhalingen moet een soort kracht zitten en zij moeten niet vervelen.

Het gaat er natuurlijk niet om, dat je altijd precies de Hebreeuwse uitdrukking hoeft te herhalen, dat zou namelijk storend kunnen zijn voor de lezer en bovendien aan de functie van een bepaalde uitdrukking tekort doen. Ik denk aan de uitdrukking: 'ne 'um edonai, ne 'um JHWH' in Jeremia, die vaak gebruikt wordt ter afsluiting van een Godsspraak. Je kunt die woorden natuurlijk steeds eensluidend vertalen, wanneer dat overeenkomt met de functie van zo'n uitdrukking ter afsluiting van een bepaalde tekst. Maar de vertaling mag niet monotoon worden waar de eigenlijke tekst juist niet monotoon is.

Toespelingen en citaten moeten herkenbaar blijven. Wij beschikken nu gelukkig over elektronische apparatuur die het gemakkelijker maakt bij het controleren van proefvertalingen bepaalde teksten met elkaar te vergelijken. De woorden van Exodus 34:6, 'Barmhartig en genadig en lankmoedig en groot aan goedertierenheid en trouw', vinden we terug in Jona 4:2, en in Psalm 103:8. Daar heeft de Vertaling-1951 echter niet 'groot van goedertierenheid', maar 'rijk aan goedertierenheid'. Juist in een kerkvertaling moeten dergelijke uitdrukkingen eensluidend zijn. Dat geldt ook voor citaten, bijvoorbeeld uit het oude in het nieuwe testament.

Explicaties vormen in vertalingen vaak een typisch verschijnsel. We hebben net al heel even het 'miston adikias' genoemd. In een liturgische vertaling is ten aanzien van explicaties terughoudendheid geboden, ervan uitgaande dat de voordrager aanwezig is om een eventuele explicatie te kunnen geven. Lezen we Spreuken 24:11 in de Statenvertaling: 'Red hen, die ten dode gegrepen zijn; want zij wankelen ter doding, zo gij u onthoudt' en in de Vertaling-1951: 'Red hen die ten dode gegrepen zijn, wend u niet af van hen die ter slachting wankelen'. De Groot Nieuws Bijbel heeft dat gedeelte vertaald met: 'Kom op voor wie ten onrechte ter dood veroordeeld worden en doe alles wat je kunt om hun leven te redden'. Het gaat mij hier om de explicatie 'ten onrechte' in de laatste vertaling. Praktisch alle commentatoren gaan ervan uit dat dit de juiste exegese is. Die explicatie is dus op zichzelf juist. De vraag rijst of hij in de bijzondere vertaling die we nu nastreven ook noodzakelijk is.

Eisen ten aanzien van vertaalmethode

Ook moet aandacht geschonken worden aan de *vertaalmethode op zich*. Want tot nog toe schonken we wel aandacht aan aspecten die van belang zijn voor een vertaling, maar die nog geen betrekking hadden op de vertaalmethode. Een nieuwe vertaling moet goed voorleesbaar zijn en mag best een hoog taalniveau hebben waar dat nodig is, afhankelijk natuurlijk van de grondtekst. Zij zal rekening moeten houden met literaire vormen en ernaar moeten streven de onderlinge samenhang in de Schrift waar gewenst eensluidend weer te geven. Betekent die eensluidendheid nu ook dat één woord steeds op dezelfde manier vertaald moet worden? Hier komen we bij het - althans in Nederland bekende - verschijnsel van concordant vertalen. Laat ik heel duidelijk zijn: naar mijn opvatting kan dat niet en kan daar ook geen sprake van zijn. Als een centraal begrip als het woord 'tsaddiq' in het Hebreeuws 'gerecht', of 'rechtvaardig' of 'onschuldig' of 'onbesproken' kan betekenen, zal dat ook naar zijn context

vertaald moeten worden. 'Rechtvaardig' heeft bij ons juist heel vaak betrekking op de rechter, terwijl het met name in oude Hebreeuwse teksten niet zozeer op de rechter betrokken wordt als wel op de beklaagde. Met andere woorden, wanneer we voortdurend dat woord rechtvaardig zouden gebruiken, zouden wij duidelijk onrecht doen aan de eigenlijke inhoud van dat woord 'tsaddiq'. Hetzelfde geldt voor het zelfstandige naamwoord 'tsèdèq of 'tsedaqa', om datzelfde voorbeeld nog maar even vast te houden. Natuurlijk kan in navolging van de Griekse traditie 'dikaïosunè' of de Latijnse 'justitia' steeds dit bepaalde woord worden weergegeven. Maar dat geeft dan wel een heel eenzijdige belichting. Von Rad heeft gezegd dat het begrip van een straffende 'tsedaqa' - en iets van straf heeft natuurlijk met gerechtigheid en rechter te maken - in het Hebreeuws ontbreekt; dat het een 'contradictio in adjecto' is. Dus dat wij met de vertaling 'gerechtigheid' iets meegeven aan het begrip dat er helemaal niet in zit.

Dit geldt bijvoorbeeld ook voor een woord als 'leb'. Het kan vaak met 'hart' vertaald worden, maar natuurlijk niet wanneer het gaat om iemand die 'gebrek aan leb' heeft. Dat is namelijk niet een gebrek aan 'lef' maar een gebrek aan verstand: een verstandeloze. De roede is voor zijn rug bestemd. Ik denk dat het heel goed is, dat we beseffen dat in dat woord 'leb' dus ook echt dat moment zit van de ratio, van het verstand, van het orgaan waar de beslissingen genomen worden.

Concordant vertalen, kort gezegd, is dus een contradictio in terminis, want het is eigenlijk geen vertalen. Het is, om het nu een beetje uitdagend te zeggen, een verminken van de overgeleverde tekst.

De vorm bewaren

Het tweede punt is het bewaren van de literaire vorm. We moeten daarin heel zorgvuldig zijn. We zullen er goed op moeten letten, wat werkelijk de functie van zo'n gebruikte vorm is. Je kunt je op het standpunt stellen, dat de vertaling het Nederlands moet vormen en daaraan dan het recht ontlenen om een tekst uiterst letterlijk te vertalen. Maar zal zo'n wijze van zeggen inburgeren?

Dat gebeurt lang niet altijd, zoals uit Genesis 1:4 blijkt, waar in het Hebreeuws staat 'wayar elohim et ha'or ki tob'. In de Statenvertaling lezen we: 'En God zag het licht dat het goed was'. Dat was een bewuste keuze van de Statenvertalers, want de oudere Deux-Aes bijbel had, 'En God zag dat het licht goed was'. Dat is gangbaar Nederlands. De Statenvertalers hebben dus in dit belangrijke en veel gelezen hoofdstuk geprobeerd de syntaxis van het Nederlands te wijzigen. Ze zijn daar niet in geslaagd en de Vertaling-1951 heeft dan ook weer, 'En God zag dat het licht goed was'.

Een vertaling, zelfs de Statenvertaling, is dus, wat betreft zijn invloed op het Nederlands, beperkt. Ik wil daarmee aangeven dat iedere taal, ook het Nederlands - en daarmee hebben wij te maken - zijn eigen vormen en syntaxis heeft die je bij het vertalen niet terzijde kunt schuiven.

Fidus Interpres

Ik kom nu tot het eind van mijn Latijn. Mij rest nog het 'fidus interpres'. Wat is dat? Het is op zich een interessant citaat uit Hieronymus en die heeft het weer geciteerd van Horatius. Ik vond het daarom boeiend, omdat je ziet hoe heidense, wereldlijke en christelijke cultuur bij elkaar komen.

Hieronymus heeft er geen enkele moeite mee dit voorbeeld aan de niet-christelijke literatuur te ontleen. Ik denk dat ook wij ons bij het vertalen er steeds bewust van moeten zijn - zoals dat trouwens ook met de wijsheid in het oude testament het geval is - dat je niet op je eentje als kerk of als theoloog bezig kunt zijn met vertalen, maar dat je ook voortdurend in dialoog bent met de wereld om je heen en gebruik moet maken van de kennis over taal en vertalen die daar aanwezig is.

Een 'fidus interpres' is een 'getrouwe vertaler' en ik voeg daar meteen aan toe: het is ook een 'gelovige vertaler'. Hij gelooft vertrouwend op het woord dat het woord vertaalbaar is. Dat is zijn of haar geloof. Daarin zit ook wat Roel Oost in zijn proefschrift heeft genoemd 'het kenotisch motief' in het vertaalproces. Dat wil zeggen dat Gods spreken nu eenmaal geschiedt in menselijke taal. Dat verbiedt ons om de 'veritas Hebraïca' in dit geval te verheffen tot een soort status confessionis. Juist in dat ingaan in de menselijke taal bespeuren we iets van het ontleiden van God, dat wil zeggen dat Hij zich voortdurend voor de mensen, hoe dan ook, waar dan ook en wanneer dan ook, verstaanbaar wil maken. Aan die ontmoeting wil de vertaling dienstbaar zijn.

Daarbij gaat ongetwijfeld iedere keer iets van het oorspronkelijke verloren. Aan de andere kant worden er iedere keer ook weer mensen mee gewonnen. De 'fidus interpres' is een 'getrouwe vertaler', want steeds weer weet hij dat hij tekort schiet, maar hij weet ook hoezeer het erop aankomt om zo goed mogelijk te vertalen. Juist omdat hij vertaalt, blijft het Woord, blijft het boek der kerk. Hij vertaalt immers het Woord dat blijft, het boek der kerk, want het is het boek der kerk, mede dank zij de vertalingen.

In het midden van de kerk...

door prof. drs. B.P.M. Hemelsoet

De tweede bijdrage aan het symposium over een nieuwe 'kerkbijbel' werd uitgesproken door prof. drs. B.P.M. Hemelsoet, vice-voorzitter van de Raad voor Contact en Overleg betreffende de Bijbel en hoogleraar in het nieuwe testament aan de Katholieke Theologische Hogeschool van Amsterdam. Hij legde vooral nadruk op de eisen die de liturgie stelt aan een bijbelvertaling voor gebruik in de eredienst.

'In Medio ecclesiae aperuit os eius.' Met deze woorden uit het boek Jesus Sirach (15:5) zet de antifoon in bij de introitus op het feest van Augustinus, 28 augustus, volgens het Missale Romanum. Een liturgische tekst. De tekst in het missaal luidt volledig:

*in medio ecclesiae aperuit os eius
et implevit eum Dominus spiritu sapientiae et intellectus
stolam gloriae induit eum*

(In het midden van de kerk heeft hij zijn mond geopend / en de Heer heeft hem met de geest van wijsheid en verstand gevuld / met een kleed van glorie hem bekleed.)

Wie in de uitgave van de Vulgaat deze tekst wil lezen, treft daar echter iets anders aan. Daar staat te lezen:

*(et) in medio ecclesiae aperiet os illius
adimplebit illum spiritu sapientiae et intellectus
et stolam gloriae vestiet illum.*

(zij - de wijsheid - zal in het midden van de gemeente zijn mond openen / en zij zal hem met wijsheid en verstand vervullen / en met een kleed van glorie zal zij hem bekleden.)

Een tekst liturgisch gebruikt

We hebben hier te maken met een liturgisch 'gebruik' van een tekst uit de Schriften. Maar wie vertrouwd is met de wijze waarop in de moderne tijd teksten worden geciteerd, en gelezen, kan enige verbazing niet onderdrukken dat op een zo vrijmoedige wijze met de Schriften wordt omgegaan.

De voor de hand liggende 'zin' van de Schrift lijkt geweld te zijn aangedaan. In de tekst van het boek Jesus Sirach is in de geciteerde zin de wijsheid het onderwerp, en wel de wijsheid die de mond zal openen van degene die de Heer vreest en van degene die zich aan het onderricht houdt om haar te verwerven. Hem zal de wijsheid vervullen met wijsheid en verstand, en hem zal de wijsheid bekleden met glorie (...).

In de antifoon, de tegenstem van het missaal, daarentegen is de wijsheid als onderwerp verdwenen. Degene die bezongen wordt, de heilige Augustinus, heeft zijn mond geopend in het midden van de kerk. In het tweede lid van de antifoon is de wijsheid, die in de bijbeltekst het onderwerp is van deze passus, dan vervangen door de Heer als onderwerp. En zo kan de antifoon gelezen, gezongen worden als:

*In het midden van de kerk heeft hij zijn mond geopend:
En de Heer heeft hem met de geest van wijsheid en verstand vervuld
met een kleed van glorie heeft Hij hem bekleed*

Het is, als er zo gelezen wordt, verleidelijk, om de nevenschikking hier redegevend te vertalen: *want* de Heer heeft hem vervuld (...). We hebben hier ongetwijfeld met liturgisch gebruik van de bijbel te maken. Met een liturgisch gebruik dat op het eerste gehoor onbekommerd met de vertaling omgaat, sterker een gebruik dat de vertaling, op het eerste gehoor, naar eigen hand zet. Maar wel een gebruik dat weet heeft van de zeggingskracht, de kracht van de gegeven tekst. Want met de antifoon wordt uitgezongen hoe werkzaam, hoe effectief de gegeven tekst is geweest, hoe de tekst heeft uitgewerkt wat hij heeft toegezegd. De belofte in de tekst gegeven, is ingelost in het leven van de heilige. Wat de wijsheid verwacht werd te zullen doen: zijn mond openen in het midden van de gemeenschap, wordt als zalig gegeven bezongen: hij heeft zijn mond geopend, en de Heer zelf staat garant voor de volheid van de gave van de geest van wijsheid en verstand.

**Tegenstem als
antwoord**

Het is met recht een antifonaal gebruik van de Schriften: tegenstem als antwoord van hetgeen is gehoord. Want met de Schriften in de hand wordt er antwoord gegeven, wordt teruggegeven, teruggezongen wat in de schrift wordt toegezegd. Aan dit gebruik ligt de Schrift zelf ten grondslag: zo zal mijn Woord dat uit mijn mond uitgaat zijn: het zal niet ledig tot Mij wederkeren; maar het zal doen hetgeen Mij behaagt, en het zal voorspoedig zijn in hetgeen waartoe Ik het zende (Jesaja 55:11).

Deze tekst van Jesaja is om meer dan één reden interessant. Daarin is immers ook te lezen, op een heel bijbelse wijze, hoe de aard is van de toezegging, van het Woord van God, dat niet ledig weerkeert. Van dat woord wordt gezegd: het zal doen hetgeen Mij *behaagt*, en het zal *voorspoedig* zijn, in hetgeen waartoe Ik het zende.

In het Hebreeuws worden de woorden gebruikt 'chafatsti' en 'wehitsli- ach', woorden die in de Septuagint op een omschrijvende manier zijn weergegeven. In het Grieks is vers 11 aldus vertaald: zo zal mijn Woord zijn: wanneer ook het uitgaat uit mijn mond, zal het niet afwijken, totdat het alles zal vervuld hebben wat Ik wil, en Ik zal op de goede weg begeleiden *uw* wegen en *mijn* geboden (...). Hieronymus is in zijn Vulgaat deze lezing van de Septuagint niet gevolgd, hij volgt de Hebreeuwse tekst in het Latijn op de voet, en zo is er samenhang tussen Jesaja 55:11 'prosperabitur' en Psalm 1:3 'prosperabuntur', met de verwijzing naar Genesis 39:2 waar staat: 'in cunctis prospere agens'.

Door te verwijzen naar Jesaja 55:11 is het mogelijk de antifoon van de introïtus van het misformulier van het feest van Augustinus te verstaan als 'liturgisch schriftgebruik'. Men typere dit niet te snel als 'stichtelijk kerkvaderlijk spel'. Een innige omgang met een intieme kennis van de Schriften is verondersteld, en het vertrouwen dat de Schrift uitwerkt wat zij betekent. Met opzet wordt hier een welhaast sacramentele omschrijving gebruikt. De Schrift stelt Gods handelen en zijn belofte present.

**Een ander
uitgangspunt
voor vertalen**

Als er zo over de Schriften in de liturgie gesproken wordt, is het duidelijk dat bij de vooronderstellingen voor een liturgische bijbelvertaling andere uitgangspunten in het geding zijn dan in de gebruikelijke discussies rondom de wijze van vertalen van dit ogenblik. De Schriften worden in de liturgie niet gelezen met de 'bedoeling' van de 'vermoedelijke' auteur als maatstaf, maar naar de belofte die zij borgen, en naar de vreugde die uitgezongen en gebeden kan worden dat de Heer betrouwbaar gebleken is, en zich gehouden heeft aan Zijn woord, aan Zijn toezegging. Dat wordt gevierd in de liturgie.

In de zeggingsmacht van het geheel van de Schrift wordt de *Naam* des Heren hooggehouden. Dat heeft consequenties voor een vertaling ten dienste van de liturgie. De traditie van het *ene boek* beslist. Het vertrouwen daarin heeft het hoogste woord.

Deze traditie wordt in dit geheel gedragen. Het geheel geeft plaats aan de delen, aan de onderdelen; vanuit het geheel zijn zij hun plaats geweest. Dit is een standpunt dat langzaam weer aan de horizon verschijnt. Maar, o wat lijkt het moeilijk daar de consequenties uit te trekken.

In een bekende kunst-'geschiedenis', *The Story (!) of Art*, van Gombrich (1950, derhalve niet het laatste woord, hoewel er in 1978 een dertiende editie van verschenen is en daarvan in 1983 een vijfde oplage is verschenen) - luidt de eerste zin van de inleiding: 'There really is no such a thing as Art. There are only artists.'¹⁾ Is dit nog een verre echo van de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie?

Wat daar staat, kan ook duidelijk gemaakt worden als deze zin van Gombrich 'vertaald' zou worden: er is niet zoiets als bijbel, er zijn alleen maar bijbelschrijvers, om eraan toe te voegen: en die alleen zijn verantwoordelijk voor hun 'bijdrage'.

**De schrijver of
het geschrevene**

Zo zal het niet vaak worden gezegd, maar er zijn genoeg tekenen - tot op de huidige dag - die dit lijken te bevestigen. Men sla er de handboeken, talloze inleidingen maar op na, te beginnen bij Hermann Samuel Reimarus *Apologie oder Schutzschrift für die vernünftigen Verehrer Gottes*.²⁾ Bovendien als er al over 'inspiratie' wordt gesproken, wordt er meer over de inspiratie van de 'gewijde' schrijvers gesproken dan over de geïnspireerde, of - zo u wilt - de inspirerende Schrift. Het proces van schrijven krijgt doorgaans alle aandacht, niet datgene wat geschreven, geboekstaafd wordt en hetgeen dat uiteindelijk opgenomen is in één geheel.

M.H. van der Zeyde heeft onlangs een vertaling van het Evangelie van Johannes het licht doen zien onder de titel: *Het is altijd geweest, het Woord*, met als ondertitel: het Johannes-evangelie.³⁾ In de verantwoording schrijft zij: 'Ik heb Johannes vertaald zonder uitleg, zonder enige wetenschappelijke theorie, gewoon zoals het er staat. Ik heb met zorg bewaard, wat zozeer het eigene van Johannes is: de eenvoudige taal, de korte zinnetjes, die dan pas hun meditatief karakter onthullen. De vertaling heeft daardoor iets van poëzie gekregen. Dat kan ik niet helpen, ik denk dat het zo moet. Zo heb ik dan zelf - uiteindelijk - Johannes mogen verstaan.'⁴⁾

Maar de lezer die het begin gaat lezen leest dit:

*Het is altijd geweest, het Woord,
- geweest van den beginne.*

Wat er van deze vertaling ook gezegd moge worden, het lijkt me moeilijk vol te houden, dat hier vertaald is 'gewoon zoals het er staat'. Johannes begint zijn evangelie: *en archei*, zo staat het er: in den beginne, Genesis 1:1. Als Johannes zo inzet, kan opgemerkt worden: je moet wel lef hebben om nog een keer zo te beginnen!

Maar in de vertaling van Van der Zeyde is deze samenhang niet meer te horen, is deze verbinding, dit verband weg, en daarom welke kwaliteiten aan haar vertaling ook kunnen worden toegedicht, deze vertaling deugt niet voor de liturgie. Zij bevat meer uitleg, meer dogmatische uitleg zelfs, dan Van der Zeyde in haar voorwoord wil toegeven; zij komt door zo te vertalen bedenkelijk nabij hetgeen te lezen staat in *Het Boek*, een uitgave van Living Bibles (meervoud!) Holland. Daar wordt het begin van Johannes als volgt weergegeven:

In het allereerste begin was Christus er al (...)

De noot geeft aan, 'letterlijk: het Woord', maar bij de woorden 'er al' ontbreekt iedere uitleg.⁵⁾

Zo heeft een van de uitgaven van de Willibrordvertaling, Genesis 1:2 zo vertaald: de aarde was woest en leeg, duisternis lag over de diepte, en een hevige wind joeg de oerzee op. In het totum is weer teruggekeerd tot: de aarde was woest en leeg, duisternis lag over de diepte, en de Geest van God zweefde over de wateren.

Deze eerdere vertaling is ook ternauwernood geschikt om als liturgische tekst dienst te doen in de paasnacht, omdat ze te veel beheerst wordt door overwegingen van godsdienst-historische aard, te veel geïnspireerd is, niet door de Schrift, maar door literatuur die naast de Schrift kan worden gelezen.

De voetnoot die bij die eerste vertaling staat, als verklaring bij 'de hevige wind': de voorstelling over 'de wind van God' - let wel: daar wordt God wel genoemd! - hoort nog tot het beeld van het onogelijk uitgangspunt. De oerorkaan wordt vergeleken met een fladderende vogel (vgl. Deuteronomium 32:11). Deze voetnoot is alleen maar duidelijk voor degenen die de zogenaamde traditionele vertaling kennen. De fladderende vogel is immers in de gegeven vertaling nergens terug te vinden ⁶⁾. In de jongste vertaling van het Evangelie van Johannes in de *Evangelien en de Handelingen van de Apostelen* ⁷⁾, klinkt de verklarende voetnoot als een verre echo van hetgeen destijds bij Genesis 1:2 is opgemerkt. Van de proloog wordt gezegd dat deze het resultaat is van een groeiproses. En bij 'in het begin' wordt opgemerkt: iets wat wij(!) centraal of fundamenteel noemen, wordt in het Bijbelse denken (!) naar het verre verleden of naar het oerbegin verlegd.

Het moge duidelijk zijn, het uitgangspunt wordt zo niet in de Schrift gevonden, maar ergens anders, het moge een groeiproses zijn, of het bijbelse denken, maar van het gegroeide wordt met geen woord gerept. Er wordt niet gesproken vanuit het gegeven boek.

**Samenhang
moet in geding
zijn**

Als er vertaald moet worden met het oog op de liturgie, het is reeds betoogd, is het geheel, de samenhang in het geding. Het geheel, op welke wijze het ook moge zijn ontstaan.

"O word, thou word that I lack!" cries Moses in Schoenberg's opera, *Moses and Aaron*, and with that cry the work comes to an abrupt end.' Dit is de eerste regel van het voorwoord van het boek van Gabriel Josipovici, *The book of God*, met als sprekende ondertitel 'a response to the Bible'. En hij vervolgt: 'The composer had written the libretto for a third act but was never able to compose the music for it, and one can see why. His hero's lament is that of Schoenberg himself, and it echoes the cry of many artists in the past hundred and fifty years, who recognised the truth of the Romantic claim that we no longer live within a sustaining tradition, yet lacked the Romantic faith in the ability of human subjectivity to replace it (...)'⁸⁾ Hier is de vinger op de wonde gelegd. In het verlichte tijdperk heeft de Schrift haar autoriteit verloren, en de autoriteit is 'verplaatst', 'verlegd' naar de auteur, want die is verantwoordelijk voor wat hij heeft geschreven, met zijn bedoelingen, met de wereld waarin hij leefde. Niet langer willen wij ons bezighouden met wat hij heeft geschreven.

**Oefening in
luisteren**

De schrijver is even uniek als wij ook zijn. Maar het kan er niet om gaan dat wij, zoals hij destijds in zijn culturele omstandigheden zo zijn visie op bepaalde 'zaken' heeft gegeven, wij dat op onze wijze zouden moeten doen; het kan er niet om gaan dat wij onze eigen schrift zouden moeten schrijven. Er is een Schrift geschreven, waaruit voorgelezen wordt in de eredienst. De eredienst is een oefening in luisteren, niet in schrijven.

Bij een vertaling voor de liturgie is de eenheid van de bijbel bij uitstek voor de vertalers van het Nederlands Bijbelgenootschap en de Katholieke Bijbelstichting een punt van zorg. Want daar in de liturgie mag blijken dat er niet alleen geschreven is om niet te vergeten, maar dat bij uitstek geldt: er is geschreven, opdat wij zullen weten hetgeen wij nu nog niet weten. Over die toekomst is dat ene boek opengegaan.

De wijsheid zal ons de mond openen, zoals gezongen wordt in de antifoon van de introïtus van het feest van Augustinus. Wij kunnen zo zingen, omdat we er in de gemeente van overtuigd zijn dat het Woord niet ledig weerkeert. Deze antifoon is de antifoon geworden voor het feest van alle heilige kerkleraren. Wie weet, hoe dit vertalers te denken geven kan. Een verzoening die te maken heeft met 'in de hemel en op de aarde', gelijkelijk in de hemel en op de aarde en die op aarde in een hemelse liturgie wordt gevierd ten bate van de aarde.

NOTEN

- 1) E.H. Gombrich, *The Story of Art*, 13th edition 1978, 5th Impression 1983, Phaidon Press Limited, p. 4.
- 2) Voor het eerst compleet uitgegeven door Insel-Verlag in 1972 (!) in twee banden.
- 3) M.H. van der Zeyde, *Het is altijd geweest, het Woord. Het Johannes-evangelie*, Kampen 1989.
- 4) M.H. van der Zeyde, *op. cit.*, p. 8.
- 5) *Het Boek*, Living Bibles Holland, Zevenhuizen 1988, p. 935.
- 6) *De Pentateuch*, Katholieke Bijbelstichting 1966, p. 11. Aan deze vertaling heeft de vertaling en commentaar van J. de Fraine ten grondslag gelegen. Deze vertaalt Genesis 1:2 'De aarde was evenwel een chaos; duisternis bedekte het oppervlak van de oerzee, en een ongewoon hevige wind

joeg de wateren op.' Het commentaar van De Fraine hierbij is: De ongewoon hevige wind (vgl. Daniël 7:2) heet letterlijk in TM 'een wind van God'; de Antiocheense kerkvaders (ook Basilius en Efraem) denken aan een hevige orkaanwind. Aangezien vers 2 volledig op de chaotische oertoestand dient betrokken te worden, is er geen sprake van Gods scheppend woord ... De uitdrukking 'wind' (of adem van) God vormt een speciaal geval van het gebruik van de godsnaam Elohim als superlatief. Dr. J. de Fraine, *Genesis*, uit de grondtekst vertaald en uitgelegd, in: *De boeken van het Oude Testament*, Roermond en Maaseik 1963, p. 31; 34.

7) *De evangeliën en de handelingen van de apostelen*, Boxtel 1987, p. 213.

8) Gabriel Josopovici, *The Book of God, A response to the Bible*, New Haven and London 1988, p. IX.

De vertroosting der Schriften

door prof. dr. J. van Bruggen

De derde spreker op het symposium over een nieuwe bijbelvertaling was prof. dr. J. van Bruggen, hoogleraar in de exegese en de hermeneutiek van het nieuwe testament aan de Theologische Universiteit van de (vrijgemaakte) Gereformeerde Kerken in Nederland. Hij begon met de opmerking dat hij zich goed kon vinden in de nota die was opgesteld door het Nederlands Bijbelgenootschap.¹⁾ In het verlengde daarvan vroeg hij aandacht voor een aspect dat voor elke bijbelvertaling essentieel is: de bijbel is geschreven voor vele geslachten.

Juist in het feit dat de bijbel zich richt tot vele geslachten onderscheidt dit boek zich van de meeste menselijke geschriften, die allereerst gericht zijn tot hun tijdgenoten en meestal niet tot veel later levende generaties, ook al kunnen zij daarvoor langdurig betekenis hebben.

De apostel Petrus zegt van alle geschreven profetieën, dat heilige mensen van God deze hebben uitgesproken, terwijl zij werden gedreven door de heilige Geest (2 Petrus 1:20-21). En Paulus, een apostel door de wil van God, verklaart dat alles wat tevoren werd geschreven, destijds werd *geschreven* om ons te onderwijzen: wij moeten zo door de volharding en door de vertroosting van de Schriften vol verwachting blijven (Romeinen 15:4).

Het is begrijpelijk, dat iemand als Marcion, die het oude testament wel bruikbaar achtte, maar die het niet beschouwde als afkomstig van de Vader van Jezus Christus, juist dit capitulum (15:1-4) uit de overigens bij hem zo geliefde brief verwijderde.²⁾ Hij wenste het oude testament niet te lezen als *geschreven* met het oog op de nieuwtestamentische gemeente. Toch zijn binnen dat oude testament sporen genoeg te vinden van het besef der profeten, dat hun woorden een verdere reikwijdte hadden dan hun eigen tijd of situatie (bijv. Deuteronomium 31:14-21; Jesaja 46:10-11; 48:4-6; Daniël 12: 8-13). Voor de vertaling van de bijbel heeft dit belangrijke gevolgen. Ik noem er enkele.

Profeten zelf tastten naar de bedoeling

De profeten zelf hebben soms getast naar wat de Geest bedoelde, toen Hij van tevoren in hen sprak over het lijden dat over de Christus zou komen (1 Petrus 1:10-12). De vertaler moet deze openheid naar een verdere toekomst niet afsluiten. Dit is een bijzondere vorm van het rekening houden met referenties binnen de Schrift.³⁾

Voorbeelden:

Jesaja 7:14

StV: 'Ziet, *eene maagd* zal zwanger worden, en zij zal eenen zoon baren, en zijnen naam Immanuel heeten'.

V'51: 'Zie *de jonkvrouw* zal zwanger worden en een zoon baren; en zij zal hem de naam Immanuël geven'.

GNB: '*uw jonge vrouw* is zwanger, zij zal een zoon ter wereld brengen en hem Immanuël "God-met-ons" noemen'.

De Statenvertaling is niet te handhaven, omdat door de taalveranderingen in het Nederlands het woord *maagd* beperkter en specifieker is geworden dan het oud-Nederlandse woord: Trommius omschrijft het nog als 'ongetrouwde dochter, vrijster, jonge dochter'. De Vertaling-1951 van het Nederlands Bijbelgenootschap hindert de verbinding met Matteüs 1:23 nodeloos door daar te vertalen met 'de maagd'. Bovendien domineert in het Nederlandse woord 'jonkvrouw' de

associatie met adel: een notie die in het Hebreeuwse *'almâ* ontbreekt. De Groot Nieuws Bijbel snijdt een mogelijke verbinding met de vervulling in Maria geheel af door - in strijd met de Hebreeuwse tekst - te vertalen 'uw jonge vrouw'. Een mogelijke vertaling zou kunnen zijn: 'Let op! Het meisje (of: de jonge vrouw) zal zwanger worden en een zoon ter wereld brengen. Zij zal hem noemen: Immanuël (God met ons)'. Te vergelijken is hier de Traduction Oecuménique de la Bible, die *'almâ* vertaalt met 'la jeune femme'. Het Hebreeuwse woord *'almâ* duidt niet exclusief de maagd aan, maar de Hebreeuwse *zîn* als geheel legt wel een raadselachtige sfeer rondom deze geboorte: waarom wordt geen man als verwekker genoemd, wie is 'het meisje' (of: de 'jonge vrouw')? In Matteüs 1:23 zou dan eveneens vertaald moeten worden met 'meisje' of 'jonge vrouw'. De belijdenis van de maagdelijke ontvangenis berust op bijbelse zinnen en niet op Hebreeuwse woorden, maar een verkeerd gerichte vertaling kan de verbinding tussen de zinnen van profeten en evangelisten storen of doorsnijden.

Psalm 110:1 V'51: 'Aldus luidt het woord van de HERE (Jahwe) tot mijn Here:(...)'

GNB: 'Mijn koning, God zegt tegen u:(...)'

De GNB-vertaling maakt geen onderscheid tussen de eigenaam Jahwe (HERE) en de typering van God als *'adonai* (Heer, Gebieder). Dit leidt ertoe, dat het 'Heer Jahwe' (1 Koningen 8:53) met de Joden (de Masoreten) wordt gelezen als 'Heer God'. In Psalm 110 ontstaat nu een vertaling die de toepassing ervan door Christus (Matteüs 22:43-45) onmogelijk maakt. Hij beroept zich er immers op, dat David zijn beloofde zoon *door de Geest* 'zijn Here' noemde. Geen Farizeeër weet daarop een antwoord: de waarneming is correct. Wanneer zij Jezus op een foute vertaling of een verkeerd citaat hadden kunnen betrappen, zouden zij het niet hebben nagelaten. Wie binnen de Groot Nieuws Bijbel vanuit Matteüs 22 terugbladert naar Psalm 110 zal zich echter met verbazing afvragen waar Jezus het eigenlijk over heeft, want wat voor vreemds is er aan, wanneer een vader zijn toekomstige opvolger aanspreekt als 'mijn koning'? Hier zou opnieuw de Traduction Oecuménique de la Bible als voorbeeld kunnen dienen: 'Oracle du SEIGNEUR à mon seigneur'.

Psalm 2:12c GNB: 'Gelukkig wie bij de Heer bescherming zoeken!' V'51: 'Welzalig allen die bij Hem schuilen'.

In Psalm 2 slaat het slot van vers 12 terug op 'de zoon'. In de Groot Nieuws Bijbel is deze verbinding doorbroken en wordt vers 12c verbonden aan 'de Heer' (bedoeld is Jahwe). Voor de christologische vertaling niet zonder gevolgen.

De functie van inleidingen

In de herziene Richtlijnen van de Wereldbond van Bijbelgenootschappen wordt meer ruimte gegeven voor inleidingen op bijbelboeken of delen van boeken.⁴⁾ Deze inleidingen mogen de door de Geest bedoelde horizon niet versmallen. Dit kan gemakkelijk gebeuren, wanneer uitsluitend wordt gesproken over de horizon van de tijdgenoten van de profeet.

Voorbeelden:

De Groot Nieuws Bijbel schrijft boven de psalmen: 'De psalmen brengen op diep-menselijke wijze tot uitdrukking wat mensen ervaren in hun relatie tot God. Dat heeft dit bijbelboek een bijzondere betekenis gegeven'.

In het nieuwe testament wordt echter aangegeven dat de Psalmen 'door de Geest Gods' zijn geschonken aan mensen. Dit sluit niet uit, dat er diep-menselijke ervaringen in worden verwoord, maar *betekenis* hebben de psalmen niet allereerst als 'documents humains' maar als *voor ons geschreven* liederen van mensen die door de Geest van God werden gedreven. De profetie houdt de boventoon!

Een vertaling in moderne taal

De bijbel is binnen het Nederlandse taalgebied al eeuwen in gebruik geweest bij een belijdende kerk. Zo ontstond een geschiedenis van vertroost en bemoedigd worden, die verwoord werd in belijdenis en lied. De bijbelvertaling kan die geschiedenis niet negeren. Deze aansluiting hoeft A.D. 1989 mijns inziens niet meer - zoals bij de Statenvertaling en de Vertaling-1951 van het NBG - plaats te vinden op het niveau van de oudere bijbelvertalingen.

De Groot Nieuws Bijbel heeft het gemakkelijker gemaakt om bij de vervanging van de Vertaling-1951 vrij te staan ten opzichte van het vaak verouderde en nu ook als verouderd gevoelde taalgebruik in deze vertaling. Noodzakelijk blijft echter wel de aansluiting bij de terminologie van de klassieke belijdenis. Deze is vanzelfsprekend voor een vertaling die 'de vertroosting der Schriften' in moderne taal wil *voortzetten*. Het NBG-rapport (p. 11) stelt, dat de bestaande traditioneel/religieuze terminologie 'niet als zodanig vermeden behoeft te worden'. Ik zou deze zinsnede toespitsen op de kernbegrippen uit de klassieke belijdenis-geschriften en dan positiever formuleren.

Voorbeelden:

De namen van God hebben hun weerklink gevonden in de biddende kerk, ook binnen het Nederlandse taalgebied. Zo is het gebruik om God aan te roepen als 'HE(E)RE' verbreid: men kent Jahwe onder deze naam. Een bijbelvertaling die bestemd is voor de kerk zal een poging moeten doen deze gewoonten zoveel mogelijk te verdisconteren. Hetzelfde geldt voor begrippen als heilig, doop, kerk, rechtvaardiging, toorn van God.

In veel mindere mate geldt het voor termen die betrekking hebben op het kerkrecht (te denken is aan de titels voor ambtsdragers: dominee, bisschop, ouderling, diaken, deken): het kan hier eerder aanbeveling verdienen zo te vertalen, dat de bijbelse woorden niet automatisch geïdentificeerd kunnen worden met latere en vaak divergerende ontwikkelingen (inclusief de daaromheen gegroeide nomenclatuur).

Pas op voor reconstructies van de tekst

De tekst van de bijbel, met name van het nieuwe testament, heeft al een lange en vrij constante geschiedenis. Mijns inziens is het onjuist, hier lichtvaardig lezingen te laten vallen terwille van een twintigste-eeuwse tekstconstructie die reeds binnen enkele decennia al weer gewijzigd wordt, en die niet onomstreden is.⁵⁾ De (herziene) Richtlijnen van de Wereldbond van Bijbelgenootschappen beperken de horizon te veel tot enkele recente tekstreconstructies als die van Nestle en van Aland c.s.

Voorbeelden:

1 Korintiërs 11:24 V'51: 'Dit is mijn lichaam voor u'

RSV: 'This is my body which is for you' (Other ancient authorities read *broken for*).

'Dit is mijn lichaam dat voor u gebroken wordt'.

Zowel in de avondmaalsliturgie als in de confessie over dit sacrament, heeft de formulering over het 'gebroken lichaam van Christus' een rol gespeeld. Bij de viering heft de liturg het brood omhoog en toont hoe het gebroken wordt. Aan dit breken wordt symboolwaarde toegekend: men volstaat niet met het simpelweg aanreiken van de schaal met het brood.

Deze speciale handeling berust echter uitsluitend op de bewoordingen van 1 Korintiërs 11:24 in de meeste handschriften. Nergens elders in het nieuwe testament wordt naast het *geven* ook het *breken* op zo'n wijze genoemd dat er symbolische waarde aan kan worden toegekend. Nu komt het woord *kloomenon* in verreweg de meeste handschriften voor.

In een aantal van de bekende majuskels (Sinaiticus, C en D) is het later via correctie weer toegevoegd. De weglating ervan is begrijpelijk, omdat Jezus' lichaam in letterlijke zin juist *niet* verbroken is. Weglating van dit aspect in de tekst op grond van een papyrus (die later niet gecorrigeerd kon worden) en enkele majuskels, en in strijd met de correcties in oude majuskels, de lezingen in verreweg de meeste handschriften van uiteenlopend type en de oude versies, is wel heel radicaal. Daarmee wordt in feite de mogelijkheid weggenomen om een essentieel deel van de liturgische viering te verantwoorden of op zijn minst historisch begrijpelijk te maken. Dit is in een kerkbijbel onaanvaardbaar.⁶ Lucas 22:43-44 (...) 'En zijn zweet werd als bloeddruppels, die op de aarde vielen'.

De passage over het 'bloed zweten in Getsemane' heeft altijd behoord tot de vertroosting van de Schriften en dat niet op grond van een enkel buitennissig handschrift of alleen op grond van de zogenaamde *textus receptus*.

Sinds enige tijd is een aantal tekstcritici van mening dat deze verzen niet origineel zijn: is het echter niet veel te voorbarig om deze mening uit een recente teksteditie ogenblikkelijk te laten overheersen in de vertaling (de GNB heeft deze verzen al tussen vierkante haken gezet).⁷ De Richtlijnen van de Wereldbond van Bijbelgenootschappen voorzien niet in deze en dergelijke gevallen. Het gaat hier namelijk helemaal niet om specifieke Byzantijnse lezingen.

Plaats van
apocriefe
boeken

De vertroosting der Schriften is gericht op de gelovigen. Voor hen is de liturgie geen doel op zichzelf, maar onderdeel van heel het belijdend leven. Daarom zal een vertaling voor liturgisch gebruik gelijktijdig geschikt dienen te zijn voor de catechese en de persoonlijke bijbelstudie. De liturgie is binnen de kerk een open plein, geen esoterisch gebeuren.

Hier ligt nog een moeilijk punt, dat ik alleen aanstip: hoe zouden de apocriefe boeken, die niet tot de door Christus gebruikte Schriften van het Oude Verbond behoorden, een plaats kunnen terugkrijgen binnen de protestantse bijbelvertalingen voor kerkelijk gebruik, nadat zij er naar de bedoeling van de Dordtse Synode uit zijn verdwenen? Een gedoogde plaats achteraan, zoals in de

**Pleidooi voor
nieuwe vertaling**

Statenvertaling, suggereert iets heel anders dan de *heropname* in een *vertaling* voor kerkelijk gebruik, voor liturgie en catechese.

Ik wil eindigen met de opmerking, dat een nieuwe vertaling voor algemeen kerkelijke gebruik aanbeveling verdient: de vertroosting der Schriften wordt door stijf en verouderd taalgebruik en door een gebrekkige lay-out evenzeer gehinderd als door een vertaling die te weinig tekstgebonden is. Hoe moeilijk het ook zal zijn, een vertaling te maken die op een brede acceptatie mag rekenen, het is terwille van de gemeenschappelijke vertroosting door de Schriften zeker alle inspanning waard, kerkelijke verdeeldheid zoveel mogelijk te overbruggen door eenheid in de gebruikte vertaling.

NOTEN

- 1) Deze nota zal binnenkort door het Nederlands Bijbelgenootschap worden gepubliceerd.
- 2) Zie mijn *Het raadsel van Romeinen 16*. De apostel Paulus en het ontstaan van de kerk te Rome (Kamper Bijdragen 10), Groningen 1970, p. 37-46.
- 3) Nota Nederlands Bijbelgenootschap, p. 14-15.
- 4) Zie Jan J. van Capelleveen, Richtlijnen voor oecumenisch bijbelvertalen gewijzigd, in *met Andere Woorden* 7de jaargang nr. 1, maart 1988, p. 14-16.
- 5) Vergelijk de discussie in *Met Andere Woorden* 7de jaargang nr. 4, december 1988, p. 3-12.
- 6) Het is dan ook te betreuren dat de Gereformeerde (vrijgemaakte) Kerken in hun nieuwe kerkboek bij het citeren van bijbelplaatsen *over de hele linie* gekozen hebben voor mechanische reproductie van de Vertaling-1951 van het NBG.
- 7) Zie voor uitvoerige bespreking J.H. Petzer, 'n *Tekskritiese beoordeling van die outentisiteit van Lukas 22:19b-20 en 43-44*. Potchefstroom 1980.

Een bijbel om te gebruiken

door dr. J.P. Fokkelman

De laatste spreker op het symposium over een mogelijke bijbelvertaling voor gebruik in en door de kerken was dr. J.P. Fokkelman, universitair docent aan de literaire faculteit van de Rijksuniversiteit te Leiden. Hij houdt zich daar speciaal bezig met klassiek-Hebreeuwse literatuur. In zijn referaat schonk hij in het bijzonder aandacht aan drie aspecten van zo'n vertaling: kwaliteit, lezen als proces van betekenisverlening en de mogelijkheden die de toenemende automatisering zullen bieden.

Alle drie deze onderwerpen wil ik laten circuleren in het veld van intersubjectiviteit. Het veld van intersubjectiviteit, wat is dat? Ik houd hier geen verhandeling in kennistheorie, maar leg het begrip uit door middel van een voorbeeld.

Tekst geen container van betekenis

Als ik hier een laken voor u ophoud met een handjevol Chinese karakters erop, zal dat doek u waarschijnlijk evenveel zeggen als mij: namelijk niets. Staat er nu op: het rode boekje is de eigenlijke bijbel, of: dood aan Mao Ze Dhong? Misschien alleen maar de volgende wenk: een moderne Chinees drinkt coca-cola. Wij kunnen de karakters niet lezen en dus wordt de tekst geen werk, het opschrift werkt niet. Als wij een bijbelvertaling voor straks maken, maar niemand vanaf het jaar 2000 wenst in de bijbel of enige vertaling ervan te kijken, spreekt de tekst niet. De Wirkungsgeschichte ervan is tot een abrupt einde gekomen.

Er zijn in de geschiedenis van de mensen en de literatuur inderdaad heel wat teksten gestorven op die manier. Omgekeerd worden er geregeld teksten tot leven gewekt, omdat ze worden teruggevonden in woestijnzand of in een bestofte kist van een bijna vergeten collectie handschriften. Een tekst is geen container van betekenis. Hij bevat niet betekenis zoals een beker melk bevat. De beker kun je uitschenken, een tekst niet. De tekst gaat pas spreken, wanneer en in de mate waarin wij hem lezen. Als niemand de bijbel, of Vondel, of Sofocles leest, leiden hun teksten een oneigenlijk schim-men bestaan en hebben geen invloed. De tekst heeft de lezer nodig om tot spreken te komen. De aandacht van de lezer wekt de tekst tot leven. De nieuwe bijbelvertaling, van zeg het jaar 2002 waarvoor wij bijeen zijn, heeft zin als zij veel en goed gelezen wordt. De betekenissen die die vertaling gaat overdragen, zijn afhankelijk van de kwaliteit van de vertalers en vervolgens afhankelijk van de kwaliteit van de lectuur die deze toekomstige vorm van de bijbel ontmoet. De werking en de betekenis van de bijbel is volledig overgeleverd aan de kwaliteit van de lectuur.

De betekenis zit niet in de tekst zoals soep in een kom. De betekenis komt alleen tot stand door betekenisverlening. Lang leve het lezende subject dat zich niet schaamt voor zijn subjectiviteit. Het kanaal waar iedere tekst, dus ook de bijbel, doorheen moet om tot zijn recht te komen, is de lezer als bundel mogelijkheden en ervaringen. Het totaal van de mogelijkheden van de lezer bepaalt de kwaliteit van zijn lectuur. Zullen we de bijbel de volle reikwijdte van onze sensitiviteit, onze wetenschappelijke opleiding, ons verstand en onze intuïtie schenken, of zullen wij de bijbel al dat kostelijks mondjesmaat en angstig afgeknepen verstrekken? Onze subjectiviteit, onze aandacht en ons geduld en onze liefde voor deze geschriften, biblia meervoud, is het kanaal waar ook de

nieuwe vertaling van afhankelijk is. Het betekenis verlenende subject is in de act van het betekenis verlenen een structuurmoment van de levende tekst.

Subjectiviteit is niet vies, maar betekent - als we nu het Latijnse woord vervangen door gewoon Nederlands - eenvoudigweg liefde en aandacht voor de tekst plus bekwaamheid. De tekst en de adequate lezer zijn op elkaar betrokken als de twee polen van communicatie. Ze zijn met elkaar in gesprek en gaan wonderlijke vormen van interactie aan; te zamen stichten zij de betekenis van de tekst. De tekst kan het niet alleen, maar heeft de lezer nodig. De lezer van zijn kant staat onder de tucht van de tekst en overstelpt de tekst niet met ongegronde of ongebreidelde creativiteit, maar met een heel speciale vorm van creativiteit die niet in de laatste plaats gehoorzaamheid is, waarachtig luisteren en in dienst staan.

Vertalers vinden of kweken

Het is met bijbelvertalers van het komende decennium als met elke vertaler: als hun lectuur van kwaliteit is en zij dat weten te koppelen aan meesterschap in de ontvangende taal, bewijzen zij de miljoenen lezers die na gedane arbeid over hun schouders meekijken in de tekst een onschatbare dienst.

Voor de bijbelgenootschappen komt het erop aan de beste vertalers van het land te vinden, of te organiseren, misschien zelfs gedeeltelijk te kweken. Ik heb lang gedacht dat een goede vertaler een schaap met vijf poten is: niet alleen iemand die begaafd en ervaren is ten aanzien van onze moedertaal, maar ook een eersterangs hebraïcus of graecus. Maar misschien hoeven die kenmerken niet in één persoon verenigd te zijn. Als de beste kennis van het Hebreeuws en het Grieks en als de resultaten van allerlei historisch-kritisch huiswerk maar beschikbaar zijn, kan de vertaler zijn volle energie en aandacht geven aan de ontvangende taal, de rijkdom en mogelijkheden ervan ten volle uitbuiten.

Hugo Claus staat niet bekend als eersterangs anglist maar heeft wel een fantastische vertaling gemaakt van Dylan Thomas' evocatie van een hele gemeenschap, *Under Milkwood*. En hij is niet de enige taalvirtuoos die zich aan vertalen heeft gewaagd. Een vraag voor de bijbelgenootschappen is dus: hoe vindt en engageert men zulk taaltalent in het komende decennium?

Inzet van vertaalteams nodig

Ik heb mezelf de vraag gesteld hoe de opzet van het vertaalwerk van straks eruit ziet. Ik stel me voor dat er enkele kleine ploegen tegelijk aan de slag zijn. Ik neem als voorbeeld een groepje dat aan de slag wordt gezet op de *chokma* (.....). Er zit een deskundige in voor het Hebreeuws. Hij moet niet alleen eersterangs zijn voor de literatuurvorm en de geestesgesteldheid van de wijsheid, maar ook enthousiast voor het vertaalproject en gemakkelijk te benaderen voor de eigenlijke vertaler. En hij zou ten volle moeten begrijpen dat zijn en anderen geleerdheid louter een instrument is in dienst van het getrouwelijk weergeven van de grondtekst.

Het inzetten van meerdere vertaalploegjes tegelijk zie ik als een weerspiegeling van de geweldige verscheidenheid van stemmen, toon en inhoud van de bijbelboeken zelf. De polyfonie van de bijbel is een zeer kostbaar goed. De diversiteit van al die eigen tonen, van de vermanende Mozes uit Deuteronomium tegenover het borend waarnemen en kritiseren van Prediker, van een

voorschrijvende God tegenover een klagende bidder, van liefdespoëzie versus danklied: de verscheidenheid dient zo genuanceerd mogelijk bewaard te blijven. De bijbel is niet ondergeschikt aan de liturgie en ook niet aan een criterium als voorleesbaarheid. Diverse teksten van het origineel hebben niet als voornaam oogmerk gehad lekker leesbaar te zijn, en de vertaling ervan hoeft dat dan ook niet te zijn. Waar de bijbel rauw is, klinkt de vertaling rauw; waar de bijbel lieflijk klinkt, klinkt de vertaling lieflijk.

Kweken van een lezerspubliek

Ik sla nu een aantal stappen over en denk me in dat er in zeg 2002 een nieuwe vertaling ligt. Uit het concept van intersubjectiviteit volgt dat die vertaling alleen kan leven en bloeien, als zij goed en veel gelezen wordt. Welnu, het gebruik, dat wil zeggen de lectuur van de bijbel kan men expliciet tot voorwerp van aandacht en beleid maken.

De kerken en/of de bijbelgenootschappen kunnen dat als een aparte taak formuleren: hoe kunnen wij, onze medelezers, onze kinderen en kleinkinderen aanzienlijk dicht bij de positie van de *implied reader* gebracht worden? De *implied reader* is de lezer die de tekst zich wenst, een lezer die zich zo goed mogelijk weet af te stemmen op de golflengte van de tekst, en er zijn heel wat verschillende golflengtes waarop de polyfone Schrift uitzendt.

De goede lezer hoeft niet paraat te hebben wat de jaartallen van de regering van koning Hizkia, Manasse en Augustus zijn. Maar hem moet worden geleerd wat hij met een structuur, een rijm, een omlijsting kan doen. Hij moet een besef krijgen van de dubbelzinnigheid van veel literaire taal en van zijn eigen vrijheid om daarop te antwoorden met meer dan een lezing. Hij verdient de waardigheid te krijgen van verantwoord en creatief betekenisverlener. Hij moet aangemoedigd worden tot geestelijke vrijheid, tot experimenten in gemeente, leerhuis of bijbelkring met de tekst, tot zeer persoonlijke omgang met de tekst en tot dialoog met zijn medesubjecten.

Kennis is maar een beetje nodig, vaardigheid veel meer. Kennis hoeft alleen maar beschikbaar te zijn, dus als ik even de jaartallen van Omri wil weten, kijk in het juiste boek. De weg weten naar dat boek is belangrijker, maar nog belangrijker is goed kunnen lezen of de vaardigheid van interpreteren. Als we ervoor konden zorgen dat er tegen de eeuwwisseling 2000 goede leraren voor Nederlandse literatuur zouden zijn op de middelbare scholen, zou dat de kwaliteit van onze cultuur zeer ten goede komen en ook van groot belang zijn voor de kwaliteit van het lezen van en omgaan met de bijbel.

Kweken van lezerskringen

Een bijbelkring is intersubjectiviteit in actie, vooral als leiding en programma van zo'n kring creatief lezen en vrijheid van interpretatie in hun vaandel voeren. Er is geen alleenzalmakende, ene ware boven de tijd verheven bijbeluitleg, en dus is het gezag van de geestelijke of een bijbelcommentaar relatief. De metafoor van de schapen die leiding behoeven is in een cultuurkring waarin iedereen kan lezen en schrijven en zich naar hartelust kan blootstellen aan stromen informatie grotendeels uitgewerkt. Ik zie liever zelfstandige, mondige lezerskringen die hun eigen verantwoordelijkheid op zich nemen, door op zoek te gaan naar hun authentieke, eigentijdse en steeds veranderende antwoord op het appel dat van de Schrift uitgaat.

Informatica en automatisering

Mijn pleidooi van intersubjectiviteit en meer beweeglijkheid wordt op een mijzelf verrassende manier ondersteund door ons tijdsgewricht. Ik doel nu op de automatisering en op de grote veranderingen die de informatica op ons afstuurt. Als ik er goed over nadenk, meen ik te bespeuren dat de wind van de automatisering af en toe stormkracht aanneemt. Gaat u maar na: de hele Encyclopedia Britannica kan op een cd'tje worden opgeslagen en de apparatuur om dat schijfje te lezen is er al. U kunt ook al de hele Van Dale met complete gegevens over spellen en afbreken op een zo'n schijfje kopen. Collega's van mij in Colorado en Canada vragen mij, wanneer ik aan de E-mail ga. Dat is electronic mail: door middel van een modem en een telefoonlijn maak ik contact met een main frame van mijn universitair rekencentrum en 20 seconden later ben ik via EARN of BitNet in gesprek met die collega.

Ik heb geen modem, maar wat ik nu nog zot of overdreven vind, is morgen doodgewoon. Vier jaar geleden zat ik met vrienden in Jeruzalem grappen te maken over de 'food processor' in de keuken van de 'word professors' en nu is tekstverwerken 'word processing', mijn dagelijks brood. Teksten uitbreiden en aanpassen of via knippen en plakken herordenen is niet een kwelling of zorg meer, maar een spelletje.

Wij zijn op weg naar de informatica-maatschappij en dat heeft revolutionaire gevolgen voor onze wijze van leven, studeren, kennis verwerven en overdragen, communiceren. Wat betekent dat voor bijbelstudie, het vertalen en het lezen van de bijbel? Tot nu toe werken we in de praktijk met een min of meer gefixeerde tekst: we stoeien wat met Versiones en varianten dank zij het kritisch apparaat van onze bijbeluitgaven, maar onderhand zijn we blij dat een Nestle of BHS ons ter beschikking staan en steunen wij daar stevig op in veel van ons werk.

Ik sla even een blik in mijn eigen praktijk: het afgelopen jaar ben ik verwoed aan het schrijven geweest, zodat ik een week geleden deel III van mijn Samuëlstudien heb afgekregen. Dat boek zal *Throne and City* heten, want het houdt zich intensief en gedetailleerd bezig met de consolidatie van David, voornamelijk in II Samuël 2-8 te vinden. Tijdens het proces van schrijven en tekstverwerken verhiel ik mij niet alleen tot de geleerde literatuur over die hoofdstukken, maar had ik ook dertien vertalingen open liggen: van de Bible de Jérusalem tot Buber-Rosenzweig, van de King James tot de New English Bible, van de Nueva Biblia Española tot de Leidse en de Willibrordvertaling. En natuurlijk zat ik plichtmatig met mijn neus in een stapel vieze fotokopieën, vanwege artikel zus en monografie zo. Hoe zal dat in het jaar 2002 zijn met u en mij?

NBG als databank

Wij openen wat vensters en krijgen dat allemaal in een wipje op het scherm. We bellen even het bijbelgenootschap op, tikken in over welke bijbeltekst we informatie of plaatjes willen hebben en daar komt het al over het scherm. Met wat handigheid zetten we niet alleen het Griekse of masoretisch-Hebreeuwse vers voor ons neer, maar plakken er huppekée het Grieks van de Septuagint, het Aramees van Targum en Peshitta of een stukje Vetus Latina onder. Nog even een snufje Samaritaanse tekst en de beschikbare snippers uit grot nummer zoveel van Qumran gewent? Ook goed, klik-klik en we zien het voor ons. Misschien is dit voorgedragen op de toon van een jongensdroom, maar in

feite is het een reële extrapolatie van wat er nu al mogelijk en beschikbaar is. Ik stel me dus voor dat uw bijbelgenootschap een databank heeft die voor wie maar wil beschikbaar is. De massa's informatie over de bijbeltekst zou men hiërarchisch kunnen opslaan. De dominee die teveel pastorale zorgen door de week heeft gehad en een begrafenis teveel heeft moeten doen en nog maar drie uurtjes over heeft om zijn preek in elkaar te zetten, boort beknopte informatie aan over de tekst waarover hij wil spreken. De kringleider of catecheet die wat meer wil voorbereiden, gaat een laag verder en laat zichzelf vijfmaal meer informatie verschaffen. De student of docent die uitvoerig in de wetenschappelijk-exegetische discussie wil duiken, vraagt nog meer en uitgebreider informatie op. We kunnen ook verwachten dat bibliotheken heel anders gaan functioneren en hun materiaal sneller en gemakkelijker ter beschikking stellen over een glasvezelkabel naar uw huis.

Alle vertaalfases verschaffen

Een bijbelvertaling was tot nu toe een tekst die in duizend- en miljoenvoud onveranderd werd gedrukt en verspreid. Hij wekte de indruk dat de tekst gefixeerd en zeker is. Dat is ongeveer dezelfde schijn die afstraalt van een internationale uitgave als de BHS en Nestle - even afgezien van variantenapparaat en geleerde speurneuzen. Een vertaling suggereert dat er één ware vastgelegde tekstvorm is die de afspiegeling is van een ware, alleenzigmakende grondtekst. Dat wordt nu doorbroken door de mogelijkheid met veel versies tegelijk te werken.

De vertaler had als kruis dat hij maar één weergave per probleem mocht kiezen en publiceren. De traduttore wist dat hij een traditore was. Het was de pijn van de vertaler dat hij per geval maar met één oplossing mocht komen die dan gedrukt werd. En iedere keer moest hij andere mogelijkheden laten liggen. Hij kon er niet omheen vuile handen te maken. En op alle punten waar de tekst duister of zelfs corrupt is, doen onze vertalingen alsof er geen vuiltje aan de lucht is. Ook dat is iets wat moeilijk is voor een gewetensvol vertaler. Deze en andere pijn kan in zekere mate worden weggenomen als hij drie of vier versies per regel kan en mag produceren en als die elektronisch bewaard blijven. Het gevolg van dit soort ontwikkelingen is dat we veel gemakkelijker en sneller kunnen werken met veel meer versies. We kunnen ook commentaren en ander geleerd werk oproepen, en precies op maat snijden wat we nodig hebben. In deze wereld van grote veranderingen in communicatielijnen, en communicatiestromen en communicatief gedrag worden de aanwezigheid en de waarde van één gefixeerde, schriftelijk verspreide bijbelvertaling een stuk betrekkelijker. We kunnen ook besluiten diverse varianten van onze vertaalgroepen te bewaren, zodat het mogelijk wordt per vers, per alinea en per hoofdstuk een hele waaier van mogelijkheden en alternatieven op te vragen, inclusief de overwegingen en afwegingen van de vertalers.

Wat een leuk idee om een bijbelkring van het jaar 2010 te zijn met een terminal en laten we zeggen een scherm van 2 bij 2 meter. We vragen genietend wat dia's op van Gilboa of de Judese woestijn, in het verschroeiende rood, bruin en geel van de zomer, of met de kleurenpracht van het kortstondige bloemenkleed in april. En beseffend dat het niet alleen om plaatjes gaat, roepen we elektronisch wat interessante meningen op en luisteren bij voorbeeld naar de stem van

**Mogelijkheden
doordenken**

spreker x die in y een boeiende lezing heeft gehouden over profeet of apostel.
Enz. enz.

Deze zaken vragen om doordenking en ik pleit ervoor dat we de uitdaging met rode oortjes aannemen. De elektronische middelen van straks kunnen een gesel zijn in de handen van machthebbers, maar ze kunnen evenzeer een nagel aan hun doodskist worden. Voor alle andere mensen, zoals u en ik, zijn ze een invitatie tot waardevolle intersubjectiviteit.

Een samenvatting van de conclusies

door prof. dr. B. van Iersel

Terwijl drs. N.K. van den Akker als voorzitter van de Raad voor Contact en Overleg betreffende de Bijbel (RCOB) de Alverna-conferentie opende en sloot, had prof. dr. B. van Iersel de leiding tijdens de forumdiscussie, waarbij ook de overige aanwezigen in de gelegenheid waren zich in de discussie te mengen. Aan het slot van het samenzijn vatte hij de conclusies samen:

Vertaling voor de kerken?

Iedereen hier heeft laten blijken het belangrijk te vinden dat er één gezamenlijke bijbelvertaling komt. Er zijn problemen over de uitvoerbaarheid, over financiën, maar als die opgelost zijn, denk ik dat er beslist aan één gezamenlijke bijbelvertaling zou moeten worden begonnen.

Als algemeen achtergrondgegeven is het goed ons te bezinnen op het feit, dat wanneer men eenmaal niet meer volstaat met een lang geleden tot stand gekomen standaardvertaling, bij voorbeeld de Statenvertaling, dat op het moment dat men die weg verlaat, het onvermijdelijk en onontkoombaar is dat er op gezette tijden nieuwe vertalingen worden gemaakt. Dat kan niet anders. Tot nu toe zijn die vertalingen gemaakt vanuit de verschillende confessies, ik denk dat het uitermate verheugend is dat hier een consensus aanwezig is dat een vertaling vanuit één van de kerken of vanuit enkele van de kerken en niet van alle kerken gezamenlijk in de situatie van het ogenblik niet langer acceptabel is. Ik denk dat dit heel belangrijk is.

Het vertaalproces is dus eigenlijk een continu gebeuren dat ook buiten de officiële kanalen zoals het door het Nederlands Bijbelgenootschap, de Katholieke Bijbelstichting of andere organisaties of vanuit kerken wordt geëntameerd, plaatsvindt. Wij ondervinden dat ook dagelijks op allerlei plaatsen. Maar de vraag is eigenlijk een heel andere, namelijk: wanneer en hoe? Dat er een gezamenlijke bijbelvertaling komt, staat voor mij vanaf deze dag zonder meer vast.

Status van deze vertaling

Bij de vraag *wanneer* een gezamenlijke vertaling, blijft de vraag naar de *status* van deze vertaling. Er is mijns inziens terecht op gewezen dat wie deze vertaling ook tot stand brengt en met welk gezag ook, het altijd een vertaling zal blijven tussen andere vertalingen. Het zal nooit een vertaling kunnen zijn die alle andere vertalingen wegdrukt of overbodig maakt.

De aanwezigheid van meerdere vertalingen - hoewel die in bepaalde groepen, zoals we vandaag gehoord hebben, wel eens tot wanhoop kan voeren - moet gezien worden als een goed, omdat juist die verschillende vertalingen verschillende aspecten van de oorspronkelijke tekst naar voren kunnen doen komen en ons ook bewust doen blijven van het feit dat we slechts met vertalingen te maken hebben en niet met de eigenlijke grondtekst.

Ik denk dat hierbij nog aan de orde moet komen - en daarover werd verschillend gedacht - de vraag naar de status van een gezamenlijke vertaling. Ik denk dat wat dr. S. Noorda hierover gezegd heeft beslist van belang is, in de eerste plaats dat wij te maken hebben met een vertaling die niet alleen een standaardtekst zou kunnen en ook zou moeten zijn voor Nederland, maar voor alle delen van de wereld waar Nederlands wordt gesproken en waar Nederlands een belangrijke taal is.

Dat is één aspect. Het andere is ook het grote culturele belang van een belangrijke gezaghebbende vertaling naast andere. Dat laatste, en ook het eerste, kan alleen als die vertaling, zoals Noorda zei, karakter heeft, persoonlijkheid, er uitspringt, dat wil zeggen: zich in positieve zin onderscheidt van allerlei vertalingen die links en rechts tot stand komen. Dat betekent dus dat de twijfels die anderen hieraan hadden - dat een vertaling een dergelijke status zou moeten hebben - dat ik die twijfels niet deel.

Ik denk dat als de gezamenlijke kerken en organisaties in Nederland samen een vertaling gaan maken, dat het bij voorbaat een vertaling moet zijn die ernaar streeft een groot gezag te krijgen en een standaardvertaling te zijn; anders denk ik dat de onderneming niet de moeite waard is. Dan kunnen wij links en rechts allerlei vertalingen tot stand laten komen en hoeft dat niet een gezamenlijk project te zijn. Als wij met een gezamenlijk project aan de gang gaan, moet dat dunkt mij een vertaling worden die zich een duidelijke status verwerft in ons Nederlands taalgebied.

**Ook voor buiten
de kerken**

De vraag 'hoe' heeft de vraag doen stellen naar de *kerkbijbel*. Tuinstra noemt een kerkbijbel 'een bijbel van de kerken voor de kerken'. Daar heb ik zelf een beetje moeite mee, ik denk namelijk dat als de kerken gezamenlijk een bijbelvertaling accepteren, dat die bijbelvertaling weliswaar voor de kerkleden bedoeld moet zijn, maar - en dan kom ik bij het woord evangelisatie terecht dat Van Bruggen gebruikt heeft - het moet ook een bijbelvertaling zijn van de kerken voor degenen die buiten de kerken staan, voor de geseculariseerde lezers die in aantal en ook denk ik in mate van secularisatie zichtbaar alsmaar aan het toenemen zijn in onze samenleving.

Mensen die de kerken de rug toegekeerd hebben, maar die toch gevoelig blijken te zijn voor datgene, wat in de bijbel schuilgaat als hij slecht vertaald is en wat in de bijbel zichtbaar en hoorbaar wordt als hij goed vertaald is. Ik denk dat wij voor deze mensen onze vertalingen moeten maken en niet alleen moeten denken aan onze eigen kerkleden.

**Een liturgische
vertaling**

Van daaruit komen wij dan weer bij de specifieke *liturgische vertaling*: is die verschillend van andere? Dat is vandaag toch wel behoorlijk in twijfel getrokken, tenminste wat mij betreft. Voorop blijft natuurlijk staan dat een bijbelvertaling in een samenkomst zo voorgelezen moet worden dat die geen aanleiding kan geven tot misverstanden - dr. J. de Waard heeft daar duidelijk op gewezen -, maar voor het overige denk ik dat het hier niet duidelijk is geworden dat de eisen die men aan een liturgische vertaling of een vertaling voor liturgisch gebruik moet stellen, niet ook gesteld zouden moeten worden aan vertalingen die in een andere setting gaan functioneren, zodat de kerkbijbel en de huisbijbel één en dezelfde bijbel zouden moeten zijn. Dat sluit natuurlijk niet uit dat ook andere vertalingen gebruikt kunnen worden.

**Sleutelwoorden
in de vertaling**

Een zeker verschil van mening blijft mijns insziens aanwezig met betrekking tot de *sleutelwoorden*. Ik denk dat het mogelijk moet zijn om met een zekere variatie van termen enerzijds een aantal van deze woorden eventueel nog een plaats te geven, maar weer op andere plekken deze begrippen door meer frisse

Kwestie van de canon

bewoordingen die niet de geladenheid van eeuwen dogmatiek met zich meedragen, te vertalen.

De kwestie van de *canon* blijft een moeilijkheid. Maar ook dat is een oplosbaar probleem. Want het is mogelijk om alle boeken, zowel de canonieke als de apocriefe, gezamenlijk te vertalen in één vertaling en - als men er niet toe komt om tot één gezamenlijke identieke uitgave/collectie te komen - die verschillende bijbelboeken, canonieke en apocriefe, in uiteenlopende combinaties uit te geven, zodat wij ook op dat punt veel dichter bij elkaar kunnen komen dan nu het geval is.

Symposium bevordering bijbelgebruik

Op vrijdag 10 november organiseert het jarige Nederlands Bijbelgenootschap samen met de NCRV en de Unie 'School en Evangelie' een symposium over de bevordering van het bijbelgebruik.

Enkele sprekers zullen ingaan op de vragen en mogelijkheden ten aanzien van deze taak, waarna er ruim tijd zal zijn voor onderlinge discussie. Een van de centrale vragen van deze dag zal zijn, hoe kerk, school, media en bijbelorganisatie hun eigen aanpak (beter) op elkaar kunnen afstemmen.

Dit symposium wordt gehouden van 10.30 tot 16.00 uur in Haarlem.

Belangstellenden kunnen een informatiemap met alle gegevens aanvragen bij het Nederlands Bijbelgenootschap, algemeen secretariaat, postbus 620, 2003 RP Haarlem, telefoon: 023 - 22 41 00.